

Elşən Mirişli

Gəncə şəhəri
tarixçi

Türk Kazak Ordusunun - Hamidiye Süvari Alaylarının qurulması

1877-1878-ci illər Osmanlı-Rus hərbindən sonra sultan II Əbdülhəmid hökuməti öncəlik verdiyi dövlət siyasətinin birinci məqsədi Şərqi Anadolunu rus işğalından qorumaq idi.

Sultan II Əbdülhəmid (1876-1909) Müşiri (Marşal), IV Ordu Komandanı Qafqaz imamı Şeyx Şamilin nəvələrindən olan Mehmet Zeki Paşanın fikri və tövsiyələrinə çox dəyər verirdi. Belə ki, Sultan Zeki Paşaya Van, Ərzurum və Bitlis tərəfdən geri döndükdən sonra Anadoluda vəziyyətin necə olduğunu sormuşdu. Zeki Paşa isə belə cavab vermişdi: "Anadolu bütün məsələlərdə tamamilə tərk edilmişdir. Sərhəddin digər tərəfində də ruslar bir çox cəhətdən bizdən irəlilədirlər. Yeri gəlmişkən, ruslardan nümunə götürməyə dəyər bir kazak sistemi var. Bunlardan əlavə, ruslar öz sərhədləri içərisindəki qəbilələrdən çox istifadə edirlər.

rində yazır.

Dördüncü ordu komandanı Müşir Zeki Paşanın bu təklifini sultan dəstəkləsə də Osmanlı paşalarının bir qismi ona qarşı çıxdı. Buna baxmayaraq, II Əbdülhəmid Zeki Paşaya bu işlə məşğul olmaq üçün səlahiyyətlər verdi. Ərzincanı özünə mərkəz seçən Müşir Zeki Paşa, 1891-ci ilin yazında daha aktiv fəaliyyətə başladı. İlk iş olaraq Mirliya Mahmud Paşanı Van, Malazgird, Xınısa göndərərək yerli tayfa və qəbilələrdən Hamidiye Alaylarına əsgər və zabıt seçiminə başlamağı əmr etdi. Bu fəaliyyət beş il sürdü. 1896-cı ildə Ərzincan, Dersim, Ərzurum, Diyarba-

Müharibəsində doğuda ruslara qarşı savaşa bu alaylar rus ordusunu geri çəkilməyə məcbur etdilər. Erməni terrorçularına qarşı qəhrəmancasına mücadilə verən alaylar ölkənin müdafiəsində mühüm rol oynadılar.

65 Hamidiye Alayının süvari sayı 19306, piyada sayı 18410 olmuşdu. Toplam mövcudu 37 581 kişi idi.

Osmanlı İmperatorluğunda "İkinci Koroğlu" və "İkinci Battal Qazi" adlandırılan Darvazlı Mehralı bəy.

Qarapapaq Mehralı bəy 1844-cü il təəvvülüdü, Tiflis quberniyasının Borçalı mahalının Darvaz kəndində dünyaya göz açmışdı. Mehralı Məmli oğlu ağa ailəsində tərbi-

1877-1878-ci il hərbində Mehralı bəy ətrafına yüz iyirmi altı igid toplayır, onlar rus ordusuna qəfil-dən zərbələr endirir, ordu arasında iğtişələr törədirlər. Çar hökuməti qarapapaqlarla bacarmayacağını hiss edərək, rus ordusunda xidmət etmək şərti ilə Mehralı bəyin bağışlanacağı qərarını verir. Mehralı bəy rus hökumətinin bu qərarından sevinir və Qars Qarnizon Komandanı Hüseyn Hami Paşaya gizlin məktub göndərir. Həmin məktubda deyildir: "Əgər Osmanlı tərəfindən də ona sığınacaq verilərsə, toplamış olduğu 126-ya qədər igid süvari ilə Osmanlı Ordusuna gəlib, eyni dil və eyni dinə qulluq edən orduya hərbi xidmətə başlamağa və canını verməyə hazır olduğunu bil-

məd Muxtar Paşa Kars əhalisindən qurulan "Könüllü atlılar"ın başına binbaşı rütbəsi ilə Borçalıdan gəlmə Mehralı bəyi təyin etmişdir. Ərdahan savaşında Mehralı bəy özündən on dəfə çox rus süvarisini məğlub etmişdi. Heç bir hərbi təhsil və əsgəri təlim görməyən Mehralı bəy bir sezgi gücü ilə Çingizxanlar, Alparslanlar kimi hərəkət edərək düşməni tələyə saldı, ağır məğlubiyyətə uğradı.

Rus hökuməti canişinləri Osmanlı hökumətini bu hadisədə suçlayaraq yazır: "Osmanlı dövləti qaçaq dəstələrinin rəşadətlerini hərbi bayraq altında gizlətməklə özünü düzgün hesab edir və, bizim həbsə məhkum olunmuş qaçaqlardan birini, Ərdahanda süvari ordumuz

Osmanlı Kazak Ordusu-Hamidiye Alayları - Darvazlı Mehralı Bəy

kır, Van, Malazgird, Urfa və Şərqi Anadoluda bir çox yerdə Hamidiye Alayları təşkil edildi. Bu müddət ərzində təkcə Ərzurum vilayəti daxilində 8 alay quruldu.

II Əbdülhəmid əmri ilə alaylar İbrahim və Kərim Paşalar tərəfindən quruldu və onların tabeliyində-

yə alıb. 18 yaşında atasını itirib. Belli olmayan müəmmali səbəblərə mərhum Məmli Allahverdi oğlunun cənazəsinin müsəlman qəbiristanlığında dəfn olunmasına hökumət tərəfindən icazə verilmir və zorla yad qəbiristanlıqda dəfn edirlər. Dəfn olunan günün gecəsi

dir". Bu məktuba əsasən, Mehralı bəy türk ordusunda hərbi xidmətə alınır. Osmanlı İmperatorluq ordusunda şərəflə xidmət etməyə başlayır.

Beləliklə də, Mehralı öz qardaşı Alını da yanına alır və öz dəstəsi ilə Çıldıra gəlir. Mehralı bəyi türk ordusu

ilə toqquşmada neçə min nəfərlik qoşun dəstəsinə komandanlıq edən Borçalı əsilli Mehralını hətta partizan generalı etmişlər. Bu dəstələr Ərdahan savaşından sonra Acar-Axalsix silsilələrindən başlayaraq ta Aleksandropol qəzasına qədər böyük ərazidə fəaliyyət göstərir".

1877-1878 rus-türk savaşlarının canlı şahidi Rəmzi adlı bir xalq şairi deyişmə şəklində 28 bəndlik mənzum "Qars-Ərzurum dastanı"nı yazmışdı. Bu dastanda Loris Melikov ən sarsıdıcı zərbələr aldığı və qorxduğu türk komandanının Mehralı bəy olduğu göstərilir.

**Loris-Lenkön dedi: kəsdim arayı,
Kaptan Paşa mənə vurdur arayı,
Mehralı bəy verməz oldu sırayı,
Qırıldı qəzağım peşman yeridi...**

40-cı Hamidiye Alayı

40 Hamidiye Alayının qərargahı Sivas olub, Mehralı bəy tərəfindən Qarsdan Sivasa yerləşdirilən Qarapapaq (Tərəkəmə) Türklərindən təşkil olunmuşdu. 40-cı Hamidiye Alayı 1892-ci ildə qurulmuşdu. Hamidiye Alayları livalar şəklində təşkil edilsə də 40-cı Alay hər hansı livaya bağlanmamış, doğrudan Sivas vilayətinə bağlı olaraq qalmışdı. Bu alayın ən önəmli özəlliklərindən birisi, mənsublarının çoxunun Mehralı bəy ilə birlikdə 1877-1878 müharibəsində Qafqaz cəbhəsində savaşlarda görüvli qəhrəmanlardan meydana gəlmiş olmasıdır.

Sultan II Əbdülhəmid Hamidiye alayları baş komandanı Mehralı bəylə görüşərkən söyləmişdi: "Aslanım, mən səni uca boylu, iri bədənli, nəhəng bir insan təsəvvür edir-dim. Belə boy-buxun və cüssə ilə o boyda qəhrəmanlıqları nasıl yaptın? deyər soruşanda Mehralı bəy cavab verir: "Sultanım, boyum uzun olmasa da, qolum və qilincim uzundur".

Digər tərəfdən, 40-cı Hamidiye Alayı Mehralı bəylə birlikdə 1905-ci ildə Yəmən üsyançılarına qarşı göndərildi. Alayın çoxu, xüsusən də Mehralı bəy Yəmənə geri dönmədi. 1906-cı ildə onun vəfat etməsi Osmanlı İmperatorluğunda ümumxalq matəmi kimi qarşılanır, təziyə saxlanılır, ehsan verilir. Rus və daşnak ordularına ölüm-cül zərbələr vuran Mehralı bəy tariximizə adını əbədi yazdırmağı bacaran bir şəxsiyyətdir.

Hər kəsi silah altına salmırlar, amma ildə bir dəfə ay yarım ərzində müəyyən yerlərdə toplanır, təlim alır və məşq edirlər, sonra evlərinə buraxırlar və ev təsərrüfatları ilə məşğul olmalarına icazə verirlər".

Belə hesab edilirdi, məhz Osmanlı Sultanı II Əbdülhəmid Hamidiye Alayları yaratmağa sövq edən Zeki Paşanın bu sözləri olmuşdur. Osmanlı sultanı alayları təşkil etməkdə əsas məqsədi barədə xatirələrində belə yazırdı: "Rusiya ilə müharibə yaxınlaşır... Müharibədə yaxşı təlim keçmiş Hamidiye alayları bizə çox böyük bir xidmət göstərə bilər. Digər tərəfdən əhalini əsgəri "təbeçiliyə" öyrəşdirmək də onlar üçün faydalı olacaqdır". Beləliklə, Hamidiye alaylarını yaradan II Əbdülhəmid sırf hərbi məqsədlər güdürdü: Rusiya ilə toqquşma vəziyyətində xəzinəyə saxlanılması ucuz başa gələcək Hamidiye süvarilərini güclü hərbi səddə çevirmək məqsədi daşıyırdı. Rusiya ilə savaş başlayarsa, intizamlı alaylarda birləşmiş Hamidiye əsgərləri böyük xidmət göstərə bilərdilər. "Əminəm ki, onlar çox qiymətli bir ordu olacaq" - deyər II Əbdülhəmid xatirələ-

ki bölmələr formalaşdırılmağa başlandı. Beləliklə, İbrahim və Kərim Paşalar Osmanlı tarixində nizam-sız ordu qaydalarını ilk dəfə tətbiq etdilər. Daha sonra rəsmi status vermək üçün ilk tənzimləmə (qanun) 1891-ci ildə qəbul edildi. Alay sayı əvvəlcə 50, bir müddət keçdikdən sonra alay sayı 1908-ci ildə 65-ə yüksəldi. Alaylar əsasən Rusiya ilə sərhəd bölgələrdə - Ərzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır və Ərzurum vilayətlərində yerləşdirilmişdi. Hamidiye Paşalarından biridə Borçalı Mehralı bəydi.

Sultan II Əbdülhəmidin taxtdan endirilməsindən sonra iqtidarı ələ keçirən İttihad və Tərəqqi Partiyası, Hamidiye Alayları hərbi təşkilatını ləğv etdi. Xəfif süvari alayları adıyla yenidən quruldu və alay sayları da azaldılaraq 24-ə endirildi.

1913-cü ildə alaylar yeni bir təşkilatlanmaya içərisinə alınaraq Ehtiyat Süvari Alayları adı altında, iki fırka halında, mərkəz Ərzurum olan Doqquzuncu Kolorduya bağlandı. Hamidiye alaylarından Balkan savaşlarında rus təhlükəsinə görə istifadə edilmədi. Dünya

Mehralı yuxuda "Mənim cənazəmi kafirlər arasından çıxarmasan, haqqın sənə haram olsun! deyən atasının görür. Mehralı atasının cənazəsini çıxarıb müsəlman qəbiristanlığına gətirərkən ona mane olan iki rus gözətçini öldürüb və bununla da qaçaqlıq həyatına başlayır.

1876-cı ildə Tiflis və İrəvan quberniyasının arasında üç qaçaq dəstəsindən birinin Mehralıya aid olduğu o dövrün mətbuatında qeyd olunmuşdu. Mehralı bəyin dəstəsi yeddi kişidən ibarət idi. Mehralı dəstəsini 26 nəfərə çatdırmışdı. 1877-ci ildə qaçaq dəstəsinə rus hökumətinin hücumları güclənir və Mehralı bəy ölkəni tərk edərək Osmanlı dövləti ərazisinə keçməyə məcbur olur. Lakin onun tez-tez rusların üstünə hücumu rus hökumətini narahat edir.

Mehralı bəy Şeyx Şamilin oğlunun 550 süvari ilə Ərzuruma gəlməsini təşkil etmişdi. Bu dövrün "Qolos" və "Droeba" qəzetləri Musa Qunduxovun bir neçə min müsəlman atlısı ilə Osmanlı İmperiası ərazisinə keçməsindən yazırdı. Bütün bunların isə Mehralı bəyin əməyi sayəsində olduğu vurğulanır.

sunda hörmət və ehtiramla qarşıyırlar, ona binbaşı, qardaşı Aliya isə mülazim rütbəsi verirlər. Mehralı bəy döyüşlərdə böyük şücaət göstərir, düşmənin həmlələrini dağıdır, onları pərənpərənpərən salır... Bu xəbəri alan Anadolu Hərb Ordusunun Baş Komandanı Əhməd Muxtar Paşa binbaşı Mehralı bəyi təbrik və təltif edir. Qars uğrunda gedən döyüşlərdə Mehralı bəyin alayı rus ordusunu məğlubiyyətə uğradır və nəticədə Qarsı əldə saxlamaq mümkün olmasa da bu savaşın qəhrəmanı kimi Mehralı bəy tarixə düşür. Anadolu cəbhə komandanı Əhməd Muxtar Paşa Mehralı bəyin döyüş cəbhələrindəki qəhrəmanlığı barədə ali dövlət orqanlarına məlumat verir. Sultan II Əbdülhəmid Mehralı bəyi "Məcidiyyə" nişanı ilə təltif edir.

24 aprel 1877-ci ildə Rusiya İmperatorluğu Osmanlı imperatorluğu üzərinə hücum çəkmişdi. Qafqazda rus ordusunun mərkəz qoluna Mixail Loris Melikov (yan), sol qoluna da Arzas (Arşak) Artemeviç Terqukasov adlı erməni soyundan iki general təyin etmişdilər. Anadolu Ordusunun baş komandanı Əh-